

GLOSY

Dr Jacek Trzewik

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID: 0000-0002-6462-6294

e-mail: trzewik@kul.pl

Prawo do życia w czystym środowisku umożliwiającym oddychanie powietrzem atmosferycznym spełniającym standardy jakości jako dobro osobiste — glosa do zagadnienia prawnego zarejestrowanego w Sądzie Najwyższym, III CZP 27/20

The right to live in a clean environment allowing breathing with atmospheric air fulfilling the quality standards as a personal good — gloss to the legal issue registered in the Supreme Court, III CZP 27/20

Streszczenie

W ostatnich latach jako szczególnie istotna jawi się potrzeba jednoznacznej konceptualizacji pozycji prawnej jednostki wobec środowiska jej życia w ramach prawa do środowiska. Dynamika zmian klimatu i postępująca degradacja środowiska, połączone z rosnącą świadomością społeczną, jednoznacznie ujawniły obecnie konieczność stworzenia takiego systemu prawnej ochrony środowiska, który umożliwiałby zapewnienie efektywnej ochrony odpowiednich warunków życia człowieka nie tylko na obszarze regulacji prawa publicznego, ale i prywatnego. Praktyczna doniosłość tego problemu znajduje odzwierciedlenie w sformułowanym przez Sąd Okręgowy w Gliwicach, a poddanym pod rozstrzygnięcie Sądu Najwyższego, zagadnieniu prawnym.

Celem glosy jest prezentacja argumentów przemawiających za dopuszczalnością formułowania prawa osobistego w postaci prawa do środowiska jako prawa podmiotowego chroniącego dobra osobiste związane ze środowiskiem.

Słowa kluczowe: ochrona środowiska, prawo do środowiska, dobra osobiste

Abstract

The question of determining the legal situation of the individual in environmental protection law, especially with regard to the formulation of his or her asserted rights and freedoms, has been gaining an increasing legal recognition in recent years. The dynamics of climate change and the successive degradation of the environment, combined with the growing social awareness, have now clearly revealed the need to create a legal system of environmental protection that would enable effective protection of appropriate living conditions for humans not only in the area of public law, but also private law. The practical importance of this problem reflects in the legal issue posed by the District Court in Gliwice and referred to be resolved by the Supreme Court.

The aim of the gloss is to present arguments in favor of the admissibility of formulating a personal right in the form of the right to the environment as a subjective right protecting personal rights related to the environment.

Keywords: environmental protection, right to environment, personal interests

JEL: K15

Stan faktyczny

Budzące wątpliwości sądu orzekającego zagadnienie prawne zostało sformułowane na kanwie następującego stanu faktycznego. W rozpoznawanej sprawie powód domagał się zasądzenia na swoją rzecz od pozwanego Skarbu Państwa reprezentowanego przez Ministra Środowiska i Ministra Energii zadośćuczynienia w wysokości 50 000 zł w związku z naruszeniem jego dóbr osobistych. Uzasadnieniem wysuwanego roszczenia było notoryczne naruszanie w miejscu jego zamieszkania (miasto Rybnik) standardów jakości powietrza jako jednego z komponentów środowiska. Jako że stan ten pozostawał w ewidentnej sprzeczności z wymogami regulacji unijnych oraz krajowych¹, w efekcie wiązał się z naruszeniem dóbr osobistych powoda, w szczególności prawa do zdrowia, prawa do ochrony życia prywatnego i mieszkania, prawa do swobodnego przemieszczania się oraz prawa do życia w czystym środowisku. Zdaniem powoda odpowiedzialność pozwanego znalazła przy tym swoje źródło w jego biernym zachowaniu, gdyż nie podjął on skutecznych działań mających zapobiec takiemu stanowi rzeczy.

Wyrokiem z 30.05.2018 r. Sąd Rejonowy w Rybniku² oddalił powództwo. Pomimo wykazania częstych i znacznych naruszeń standardów jakości powietrza, zdaniem Sądu okoliczność ta nie mogła stanowić podstawy uwzględnienia żądań powoda. W jego przekonaniu prawo do życia w czystym i nieskażonym środowisku nie stanowi dobra osobistego, gdyż nieuzasadnione jest rozdrabnianie istniejących już dóbr osobistych (zdrowie) i kreowanie z jednego dobra nowych dóbr osobistych, a powód nie wykazał faktu naruszenia pozostałych dóbr osobistych będących podstawą powództwa. Sąd przyjął ponadto, że z uwagi na wyraźne brzmienie art. 24 k.c.³, środki ochrony dóbr osobistych aktualizują się jedynie, gdy dobro osobiste jest zagrożone cudzym działaniem, a nie zaniechaniem, tymczasem to nie działania, a zaniechanie pozwanego miały prowadzić do zagrożenia dóbr osobistych powoda.

Powód wniósł apelację od wyroku Sądu Rejonowego, domagając się zmiany zaskarżonego wyroku poprzez uwzględnienie powództwa. Pośród zarzutów apelacyjnych powód wskazał zwłaszcza na naruszenie art. 23 k.c. w zw. z art. 8 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności⁴ poprzez ich niezastosowanie do ustalonego w sprawie stanu faktycznego i w efekcie nieuwzględnienie faktu naruszenia jego dóbr osobistych. Podstawą apelacji były również: naruszenie art. 23 k.c. poprzez uznanie, że prawo do życia w czystym środowisku nie stanowi dobra osobistego, a także błędna wykładnia art. 24 w zw. z art. 448 i 417 § 1 k.c. skutkująca odmową przyznania powodowi prawa dochodzenia od Skarbu Państwa zadośćuczynienia za naruszenie dóbr osobistych na skutek bezprawnego zaniechania przy wykonywaniu władzy publicznej, pomijająca, że odpowiedzialność Skarbu Państwa opiera się na zasadzie bezprawności, a nie zwinieniu działania sprawcy.

W toku postępowania apelacyjnego do sprawy wstąpił Rzecznik Praw Obywatelskich⁵. Uznając zasadność powództwa, wskazał on, że w sprawie zaistniały podstawy do

udzielenia ochrony naruszonych dóbr osobistych powoda, pozwany nie wykazał zaś skutecznie braku bezprawności swojego zaniechania.

Przy rozpoznawaniu apelacji Sąd Okręgowy powziął poważne wątpliwości uzasadniające przedstawienie Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia zagadnienia prawnego: Czy prawo do życia w czystym środowisku umożliwiającym oddychanie powietrzem atmosferycznym spełniającym standardy jakości powietrza określone w przepisach powszechnie obowiązującego prawa, w miejscach, w których osoba przebywa przez dłuższy czas, w szczególności w miejscu zamieszkania, stanowi dobro osobiste podlegające ochronie na podstawie art. 23 k.c. w zw. z art. 24 k.c. i art. 448 k.c.?

Glosa

Przedstawione zagadnienie prawne nabiera ważkiego znaczenia ze względu na potrzebę jednoznacznego rozstrzygnięcia prowadzonych na przestrzeni lat teoretycznych sporów doktrynalno-jurydycznych co do możliwości konstruowania charakteru prawnego prawa do środowiska, również z uwagi na potencjalny praktyczny wymiar podejmowanego rozstrzygnięcia. Uznając bowiem istnienie prawa jednostki do środowiska, Sąd Najwyższy bez wątpienia może wydatnie przyczynić się nie tylko do poprawy sytuacji prawnej jednostki w razie naruszenia jej dóbr osobistych, ale w istocie jednocześnie wpłynąć na jej sytuację faktyczną poprzez poprawę stanu środowiska, w którym żyje.

Analiza stanowiska Sądu Okręgowego w Gliwicach pozwala zauważyć, że sformułowane wątpliwości ograniczają się *de facto* do możliwości zakwalifikowania prawa do środowiska jako prawa osobistego związanego z ochroną dóbr osobistych, których materialnym substratem jest środowisko (art. 3 pkt 39 p.o.ś.)⁶, jak również oceny ewentualnej aktualizacji przesłanek ochrony dóbr osobistych powoda w przedmiotowej sprawie. Doniosłość wskazanych zagadnień problemowych wobec ograniczonych ram objętościowych glosy uniemożliwia ich wyczerpującą analizę, suponując konieczność ograniczenia przemyśleń wyłącznie do rozważenia, czy w objętym wyrokiem stanie faktycznym doszło do naruszenia dobra osobistego powoda w postaci prawa do środowiska. Odpowiedź na to pytanie wymaga konceptualizacji prawa do środowiska jako prawa podmiotowego chroniącego dobra osobiste związane ze środowiskiem, lecz z przytoczonych wyżej względów będzie oparta jedynie na pobieżnej prezentacji możliwych do sformułowania w tym zakresie argumentów.

Niesporne jest, że katalog dóbr prawnie chronionych w ramach kategorii dóbr osobistych ma charakter otwarty. Orzecznictwu i nauce pozostawiono zaś rozstrzygnięcie, czy i kiedy mamy do czynienia z dobrem osobistym, które podlega ochronie prawa⁷. Istnieje bowiem pewna grupa dóbr, które pomimo nieuwzględnienia ich w ramach kodeksowego katalogu⁸ mogą podlegać cywilnoprawnej ochronie jako dobra osobiste (zob. Panowicz-Lipska, 2018, s. 108). W tym też sensie katalog ten nie ma charakteru statycznego, lecz

dynamiczny, i wraz ze zmianą postaw społecznych i akceptacją innych wartości uzyskują one przymiot dóbr osobistych (zob. Sobolewski, 2020, s. 390). Dobra osobiste należy bowiem odnosić do określonego poziomu rozwoju technologicznego i cywilizacyjnego, przyjętych w społeczeństwie zasad moralnych i prawnych, istniejącego rozwoju stosunków społecznych, gospodarczych czy nawet politycznych⁹. Jednocześnie muszą to być jednak wartości obiektywne i nie mogą zależeć wyłącznie od indywidualnej wrażliwości czy subiektywnych odczuć jednostki (wśród wielu zob. Panowicz-Lipska, 1975, s. 29)¹⁰.

Dekodowanie nowych dóbr osobistych każdorazowo wymaga uprzedniej analizy z perspektywy dotrzymania przez dane dobro podstawowych kryteriów (cech) klasyfikacyjnych umożliwiających zaliczenie ich do tej kategorii, z uwzględnieniem doktrynalnych i juredycznych ujęć dóbr osobistych¹¹. Jako dobra uniwersalne każdorazowo mają one przyrodzony charakter i przysługują na równi wszystkim, bez względu na cechy osobiste (Panowicz-Lipska, 2018, s. 110). Prezentowane w literaturze definicje dóbr osobistych zasadnie uwzględniają także fakt oparcia ochrony dóbr osobistych na konstrukcji prawa podmiotowego, przyjmując jednocześnie jako dominującą koncepcję pluralistyczną (mnogości) dóbr osobistych i chroniących je praw podmiotowych (Grzybowski, 1957, s. 78 i n.). W konsekwencji również nowo odkrywane prawa osobiste muszą charakteryzować się bezwzględny charakterem, przysługiwać względem dóbr niematerialnych, być niezbywalne i nieprzenaszalne (Wolter, Ignatowicz, Stefaniuk, 2017, s. 220).

Ocena charakteru prawnego prawa jednostki do środowiska jako prawa osobistego chroniącego dobra osobiste, których materialny substrat stanowi środowisko, pomimo wątpliwości Sądu Okręgowego w Gliwicach, jawi się jako oczywista. Jakkolwiek nie każda wartość zasługuje na uznanie jako dobro osobiste, to środowisko stanowiące wartość uniwersalną jako płaszczyzna życia człowieka niewątpliwie takim dobrem jest. Więź łącząca jednostkę z przesądzającym o warunkach życia indywidualnym środowiskiem w jej miejscu zamieszkania spełnia kryteria więzi ścisłej, nieodłącznej czy nierozdzielnej¹². Prawo do środowiska wpisuje się wprost w koncepcję dóbr osobistych, służąc ochronie egzystencji jednostki i zapewniając prawo do korzystania z dóbr, które są dostępne na danym etapie rozwoju społeczeństwa, sprzyjających zachowaniu cech odrębności i związaniu ze społeczeństwem, w którym żyje¹³. Potwierdza to judykatura, dopuszczając wyodrębnienie pewnej kategorii dóbr osobistych powstających jako wartości związane z człowiekiem tylko z tego powodu, że jest on istotą społeczną¹⁴.

Jako wartość niemajątkowa, niematerialna, środowisko jest dobrem wręcz podstawowym, warunkującym istnienie człowieka w wymiarze biologicznym, ale i w określonej kondycji fizycznej i psychicznej¹⁵. Jednocześnie — jak trafnie dostrzega to Sąd Okręgowy w Gliwicach — stanowi ono współcześnie wartość powszechnie uznaną w społeczeństwie. Pierwotne stanowisko społeczne w tym zakresie — wskutek postępującej degradacji środowiska i odczuwalnych dla jego członków negatywnych skutków zmian klima-

tu — uległo zdecydowanemu przewartościowaniu¹⁶. Przekonanie o istnieniu tego dobra — co jedynie w niereprezentatywnej części uwzględnił Sąd w uzasadnieniu wydanego postanowienia — sukcesywnie znajduje również swe odzwierciedlenie w doktrynie (wśród wielu zob. Mazur, 1999; Trzewik, 2016, s. 251 i n.; Wereśniak-Masri, 2018; Hejbudzki, 2019; w dawnej literaturze w szczególności zob. Radecki, 1976, s. 37 i n.; Skoczylas, 1980, s. 38 i n.) i judykaturze¹⁷. Pośrednio potwierdza to też sam ustawodawca, wyraźnie przyjmując, że oddziaływaniem na środowisko jest także oddziaływanie na zdrowie ludzi (art. 3 pkt 11 p.o.ś.).

Jakkolwiek wyodrębnienie prawa do środowiska może powodować zarzut „rozmywania” ugruntowanych już dóbr osobistych, to z uwagi na jego w istocie pierwotny charakter względem pozostałych dóbr osobistych nie ma on wystarczającej mocy derogacyjnej. Kreowanie tego prawa jako samodzielnego prawa osobistego, pomimo istnienia podlegających już ochronie dóbr osobistych w postaci chociażby życia, zdrowia, nietykalności mieszkania czy poszanowania życia prywatnego¹⁸, w żadnym stopniu nie uchybia jednak ich ochronie¹⁹. Fakt swoistego przenikania się zakresów poszczególnych dóbr osobistych jest zresztą zjawiskiem naturalnym, nierzadko spotykanym w płaszczyźnie normatywnej ochrony dóbr osobistych²⁰. Samo zaś prawo do środowiska ma swoją, specyficzną treść, niepokrywającą się z treścią pozostałych dóbr osobistych (szeroko na ten temat: Trzewik, 2014, s. 527–543; Trzewik, 2016, s. 206 i n.), wobec czego ograniczenie możliwości dochodzenia przez uprawnionego ochrony jedynie w przypadku, gdy jego naruszenie wiąże się równocześnie z naruszeniem innego dobra, nie sprzyja jego pełnej realizacji.

Niezasadny zdaje się przy tym sformułowany w doktrynie zarzut braku możliwości dokonania w odniesieniu do formułowanego prawa do środowiska indywidualizacji dobra podlegającego ochronie (Grzeszak, 2018, s. 26). W tym przypadku faktycznie zagrożone lub naruszone zostaje przecież indywidualne środowisko życia uprawnionego (w głosowanym postanowieniu charakteryzowane jako bezpośrednie środowisko powoda), ściśle określone z wykorzystaniem prawnej kategorii miejsca zamieszkania (art. 25 i n.k.c.). Jego precyzyjne wskazanie jest o tyle bezproblemowe, że zgodnie z regułą kodeksową uprawniony może mieć tylko jedno miejsce zamieszkania (art. 28 k.c.), w którym koncentruje się jego aktywność życiowa i realizują się przysługujące mu dobra osobiste, *in casu* zagrożone lub naruszone działaniem sprawcy²¹.

Podobnie, nie sposób przyjąć, że w sytuacji naruszenia prawa do środowiska poprzez negatywne oddziaływanie na jego stan działanie naruszającego nie jest skierowane bezpośrednio przeciwko dobru podmiotu uprawnionego. Wszak w przypadku wielu dóbr chronionych rzeczywiste oddziaływanie na nie obejmuje szerszą grupę uprawnionych, a jedynie wykładnia przepisów pozwala ogólnie określić kryteria oceny bezprawności działania potencjalnego naruszcyciela²². Podmiot uprawniony indywidualizuje zatem naruszenie dopiero w chwili rzeczywistego odczuwania szkody, a sam zamiar towarzyszący zachowaniu naruszającego nie przesądza tu o powstaniu szkody, ma jedynie

wpływ na zakres potencjalnych roszczeń przysługujących uprawnionemu²³.

Z całą stanowczością należy zaś podzielić wyrażone w głosowanym postanowieniu stanowisko Sądu wskazujące, że na proces wyodrębniania prawa do środowiska nie powinny mieć wpływu argumenty pozaprawne, w szczególności ewentualne konsekwencje finansowe dla państwa. Ochrona prawa do środowiska niekoniecznie musi przy tym koncentrować się na niwelacji majątkowych konsekwencji naruszenia lub zagrożenia tego dobra. *In casu* może przecież ograniczać się do roszczeń o charakterze niemajątkowym. Samo zaś uznanie prawa do środowiska (prawa do powietrza) za prawo osobiste stanowi przecież jedynie podstawę możliwości dochodzenia jego ochrony i nie przesądza jeszcze o zasadności ewentualnego powództwa.

Uwzględniając powyższe argumenty, w tym przesłanki wyodrębnienia dóbr osobistych, za udowodnioną należy uznać tezę o ukształtowaniu się na obecnym etapie rozwoju społeczeństwa samodzielnego prawa jednostki do środowiska jako prawa osobistego chroniącego dobro osobiste, którego materialny substrat stanowi środowisko²⁴. Wbrew odzwierciedlonym w sformułowanym zagadnieniu prawnym wątpliwościom Sądu Okręgowego prawo to znajduje w istocie szerokie uzasadnienie tak w regulacjach rangi międzynarodowej²⁵, konstytucyjnej (o konstytucjonalizacji prawa do środowiska szerzej: Rakoczy, 2006, s. 211 i n.; Trzewik, 2016, s. 234–244), jak i ustawowej (szerzej: Mazur, 1999, s. 51–62; Mazur, 2006, s. 102–115; Hejbudzuki, 2019, s. 121–139; Trzewik, 2016, s. 144–157, 244–248).

Jako że konstrukcje prawne zazwyczaj dostosowują się do odnośnego przedmiotu regulacji, również i formułowane prawo do środowiska musi uwzględniać jego złożony charakter. Skoro więc środowisko należy traktować dwuaspektowo: jako całość składającą się na środowisko życia człowieka oraz odrębne jego elementy, to obok prawa do środowiska na równi trzeba uznać także dopuszczalność wyodrębnienia praw osobistych do poszczególnych jego elementów spełniających minimalne standardy określone w odnośnych przepisach. Tak formułowane prawo do środowiska stanowi więc w praktyce syntezę różnorodnych praw, w mniejszym lub większym stopniu ugruntowanych w obowiązującym porządku prawnym. W tym sensie katalog ten obejmuje swym zakresem także prawo do czystego powietrza, którego naruszenie stanowi podstawę konkretyzacji roszczeń w analizowanej sprawie²⁶.

Uznanie prawa do środowiska za odrębne prawo osobiste wymaga jednocześnie określenia jego potencjalnej treści. Dla konceptualizacji prawa do środowiska istotne znaczenie mają liczne czynniki o prawnym i pozaprawnym charakterze (szerzej Trzewik, 2015, s. 55–73), przede wszystkim zaś potrzeba zachowania spójności polskiego systemu prawnego. Prawo do środowiska jako prawo osobiste nie powinno bowiem funkcjonować w oderwaniu od ugruntowanych już w obowiązujących przepisach środków prawnych mających znaczenie dla stanu środowiska,

w tym także znajdujących swe źródło w regulacjach publicznoprawnych²⁷. Działanie takie, jako swoista „konkurencja” roszczeń, mogłoby się okazać przeciwnie skuteczne. W tym względzie trafne wydaje się prezentowane w literaturze stanowisko (szerzej: Trzewik, 2014, 533–534; Trzewik, 2016, s. 206 i n.), przyjmujące na podstawie wykładni językowej funkcjonalną i systemową możliwość wyinterpretowania prawa do środowiska jako prawa jednolitego, w szerokim znaczeniu obejmującego tak publiczne, jak i prywatne prawa podmiotowe. W myśl tej koncepcji prawo to z jednej strony odnosi się do prawa do korzystania ze środowiska (jako publicznego prawa podmiotowego, klasyfikowanego w przypadku podejmowanego przez osoby fizyczne powszechnego, zwykłego oraz reglamentowanego korzystania ze środowiska jako prawo wolnościowe) oraz prawa do korzystania z walorów środowiska stanowiącego płaszczyznę życia uprawnionego (jako zbiorczej kategorii praw podmiotowych osobistych formułowanych względem środowiska traktowanego jako całość, a także poszczególnych jego elementów przyrodniczych lub stanów umożliwiających życie w środowisku nieodbiegającym od standardów wyznaczonych *ius universale*²⁸). Z drugiej zaś obejmuje ono prawo do dochodzenia ochrony środowiska jako publiczne prawo podmiotowe kierowane wobec organów władzy publicznej obciążonych publicznoprawnym obowiązkiem ochrony środowiska, jak i prawo osobiste do dochodzenia ochrony środowiska (jako konsekwencja naruszenia dobra osobistego, którego materialnym substratem jest środowisko²⁹ oraz jako swoiste *actio popularis*³⁰).

W świetle zaprezentowanych argumentów zasadne wydają się nadzieje, że dzięki oczekiwanemu rozstrzygnięciu zagadnienia prawnego przez Sąd Najwyższy prawo do środowiska ugruntuje swe miejsce w katalogu wyodrębnionych praw osobistych chroniących dobra związane ze środowiskiem, a jednocześnie będzie stanowić wymierne wsparcie dla prawnych środków ochrony środowiska, a zatem i samego człowieka. W analizowanym zakresie należy w pełni podzielić stanowiska zaprezentowane tak przez powoda, jak i przez Rzecznika Praw Obywatelskich, których rzeczowa i szeroko uzasadniona argumentacja w pełni odzwierciedla pożądaną (a co istotniejsze — trafny) kierunek rozstrzygnięcia sprawy.

Nie sposób jednak wyzbyć się wątpliwości co do zasadności formułowania zagadnienia prawnego przez Sąd Okręgowy w Gliwicach. Już sama bowiem treść analizowanej części uzasadnienia wydanego postanowienia i ocena wynikającego zeń — choć niewysłowionego wprost, to jednak jasnego i klarownego — stanowiska Sądu, skłania do stwierdzenia, że na tle najnowszego dorobku judykatury i doktryny w rzeczywistości dopuszczalność wyodrębnienia prawa do środowiska nie budzi aż tak poważnych wątpliwości. Z punktu widzenia art. 390 § 1 k.p.c.³¹ działanie Sądu Okręgowego wydaje się więc niedostatecznie uzasadnione, dając tym samym podstawy do odmowy wydania uchwały przez Sąd Najwyższy³².

Przypisy/Notes

¹ *In concreto* chodzi o naruszenie art. 13 dyrektywy 2008/50/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 21.05.2008 r. w sprawie jakości powietrza i czystszej powietrza dla Europy (Dz.Urz. UE L 152, s. 1) oraz art. 85 i 86 ustawy z 27.04.2001 r. — Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1219, dalej: p.o.ś.), wraz z ustalającym poziomy dopuszczalne niektórych substancji w powietrzu załącznikiem nr 1 do rozporządzenia Ministra Środowiska z 24.08.2012 r. w sprawie poziomów niektórych substancji w powietrzu (Dz.U. z 2012 r., poz. 1031 ze zm.).

² Wyrok SR w Rybniku z 30.05.2018 r., II C 1259/15, Lex nr 2579727.

³ Ustawa z 23.04.1964 r. — Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740 ze zm., dalej: k.c.).

⁴ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284).

⁵ Zob. pismo procesowe RPO z 30.11.2018 r., V. 7200.17.2018. ŁK.

⁶ W rozumieniu tego przepisu środowisko to ogół elementów przyrodniczych, w tym także przekształconych w wyniku działalności człowieka, a w szczególności powierzchnia ziemi, kopaliny, wody, powietrze, krajobraz, klimat oraz pozostałe elementy różnorodności biologicznej, a także wzajemne oddziaływania pomiędzy tymi elementami.

⁷ Zob. wyrok SN z 6.04.2004 r., I CK 484/03, Lex nr 132396.

⁸ Co ważne dla analizowanej sprawy, istotną gwarancję cywilnoprawnej ochrony dóbr osobistych stanowią akty prawa międzynarodowego dotyczące praw człowieka. Zob. Pazdan, 2012, s. 1231 i n.

⁹ Zob. uchwała SN (7) z 16.07.1993 r., I PZP 28/03, Lex nr 3943.

¹⁰ Wyrok SN z 16.1.1976 r., II CR 692/75, Lex nr 1998.

¹¹ Na tle kompleksowych doktrynalnych analiz tej kategorii prawnej za najtrafniejszą uznać należy tę ujmującą dobra osobiste jako uznane przez system prawny wartości czy wysoko cenione osobiste stany rzeczy obejmujące fizyczną i psychiczną integralność człowieka, jego indywidualność oraz godność i pozycję w społeczeństwie. Zob. Radwański, Olejniczak, 2015, s. 157.

¹² Por. uchwała SN z 19.11.2010 r., III CZP 79/10, Lex nr 612168; wyrok SN z 7.12.2011 r., III CZP 79/10, Lex nr 1112726; uchwała SN (7) z 27.03.2018 r., III CZP 36/17, Lex nr 2521621.

¹³ Zob. wyrok SN z 10.06.1977 r., II CR 187/77, Lex nr 7947.

¹⁴ Zob. wyrok SN z 7.07.2017 r., V CSK 609/16, Lex nr 2332331.

¹⁵ Zob. wyrok SN z 13.12.2018 r., I CSK 690/17, Lex nr 2591586. Istnienie tego dobra — czego zdają się nie dostrzegać władze państwa, w tym także sądownicza — warunkuje możliwość wykonywania zupełnie podstawowych dla człowieka praw podmiotowych, w tym również prawa do życia. Por. Redelbach, 2001, s. 164–165.

¹⁶ Potwierdzają to wyniki badań opinii społecznej, wskazujące, że stan środowiska stanowi powód do niepokoju dla 45% (w odniesieniu do kraju) i aż 71% (wobec środowiska na świecie) społeczeństwa. Zob. Feliksiak, 2016, s. 31.

¹⁷ Zob. postanowienie SN z 20.07.1984 r., II CR 5/84, Lex nr 8606; wyrok SN z 23.02.2001 r., II CKN 394/00, Lex nr 52630; wyrok SA w Warszawie z 10.06.2014 r., VI ACa 1446/13, Lex nr 1540954; wyrok SR dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z 24.01.2019 r., VI C 1043/18, Lex nr 2817690; wyrok SR dla miasta stołecznego w Warszawie z 1.10.2019 r., II C 661/19, Lex nr 2817676.

¹⁸ Por. wyrok SA w Katowicach z 23.01.2014 r., V ACa 649/13, Lex nr 1439040.

¹⁹ Przyjmowane w dawnym orzecznictwie stanowisko, jakoby prawo do środowiska mogło być chronione środkami przewidzianymi w art. 24 k.c. jedynie, gdy pogwałcenie tego prawa stanowi równocześnie naruszenie lub zagrożenie praw osobistych, których przedmiotem są dobra osobiste w rozumieniu art. 23 k.c., należy zdecydowanie odrzucić, chociażby z tej przyczyny, że wydane zostało w dawnym stanie prawnym i nie przystaje do późniejszych zmian legislacyjnych, także rangi konstytucyjnej (podobnie zob. Grzybowski, 1976). To bowiem przyrodzona, niezbywalna i nienaruszalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw jednostki i w niej też znajduje swe uzasadnienie prawo do środowiska. Szerzej zob. Trzewik, 2017, s. 63–73.

²⁰ Jest to widoczne chociażby w przypadku dóbr osobistych w postaci nietykalności cielesnej, nietykalności mieszkania czy wizerunku.

²¹ Logika ta towarzyszyła już wyodrębnieniu pokrewnego prawa osobistego — prawa do życia w środowisku nieobciążonym hałasem (wyrok SN z 20.07.1984 r., II CR 619/70, Lex nr 1252).

²² Wobec tego ustanowienie powszechnych standardów jakości środowiska, w tym norm jakości powietrza, bez jednoczesnego zagwarantowania skutecznych środków dochodzenia ochrony swych praw przez jednostkę w przypadku stałego przekroczenia wskazanych norm, jest niedopuszczalne w demokratycznym państwie prawnym. Zob. Wereśniak-Masri, 2018, s. 944.

²³ Tytułem przykładu można wskazać prawo do godnego odbywania kary pozbawienia wolności przez osadzonego. Zob. uchwała SN (7) z 18.10.2011 r., III CZP 25/11, Lex nr 960463.

²⁴ Tożsame stanowisko przyjął w analizowanej sprawie Rzecznik Praw Obywatelskich. Zob. pismo procesowe RPO z 30.11.2018 r., V.7200.17.2018.ŁK.

²⁵ Wyczerpujący katalog aktów prawa międzynarodowego, w tym prawa Unii Europejskiej, wraz z wydanymi na ich podstawie orzeczeniami, dającymi podstawę do formułowania prawa jednostki do środowiska, zob. Trzewik, 2016, s. 208–234. Por. Rakoczy, 2007, s. 1272.

²⁶ Jak przyjął SR dla miasta stołecznego Warszawy (II C 661/19), odwołując się do wyroku SN z 14.12.2010 r., I PK 95/10, Lex nr 1120323, naruszenie standardów jakości powietrza może stanowić jednocześnie podstawę obowiązku zapłaty zadośćuczynienia za krzywdę polegającą na obawie uprawnionego (wynikających z niej cierpieniach psychicznych) o stan jego zdrowia.

²⁷ Powiązanie to widoczne jest już w przypadku konstytucyjnej zasady zrównoważonego rozwoju rozumianej jako taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń (art. 3 pkt 50 p.o.ś.).

²⁸ Jak prawo do życia w środowisku nieobciążonym hałasem (zob. Pazdan, 2012, s. 1148–1149) czy prawo do czystej wody lub powietrza (zob. Radecki, 1986, s. 249).

²⁹ Ochrona ta zawiera się w ramach ogólnego katalogu roszczeń przysługujących na wypadek zagrożenia lub naruszenia dóbr osobistych.

³⁰ W razie aktualizacji przesłanek ochrony określonych w art. 323 ust. 1 p.o.ś.

³¹ Ustawa z 17.11.1964 r. — Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1575 ze zm.).

³² Rolą Sądu Najwyższego jest bowiem rozstrzygnięcie problemu prawnego, nie zaś potwierdzenie prawidłowości rozumowania sądu drugiej instancji. Zob. Partyk, 2020, nt 3.

Bibliografia/References

Literatura/Literature

Feliksiak, M. (2016). Stan środowiska. W: M. Gwiazda, P. Ruszkowski (red.). Polacy o źródłach energii, polityce energetycznej i stanie środowiska. *Opinie i Diagnozy*, (34). Warszawa: CBOS.

Grzeszak, T. (2018). Dobro osobiste jako dobro zindywidualizowane. *Przegląd Sądowy*, (4), 26.

- Grzybowski, S. (1957). *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Grzybowski, S. (1976). Glosa do Wyroku SN z dnia 10 lipca 1975 r., I CR 356/75. *Orzecznictwo Sądów Polskich*, (12), poz. 232.
- Hejbudziński, M. (2019). Normatywne podstawy wprowadzenia do polskiego porządku prawnego koncepcji prawa podmiotowego do życia w czystym środowisku. *Studia Prawnoustrojowe*, (43), 121–139.
- Mazur, P. (2006). Formy zbiorowe ochrony prawa osobistego do środowiska. *Państwo i Prawo*, (5), 102–115.
- Mazur, P. (1999). Prawo osobiste do korzystania z wartości środowiska naturalnego. *Państwo i Prawo*, (11).
- Panowicz-Lipska, J. (2018). Komentarz do art. 23. W: M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1–352*, Warszawa: C.H. Beck.
- Panowicz-Lipska, J. (1975). *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Partyk, A. (2020). Komentarz do art. 390. W: O. M. Piaskowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz aktualizowany*, Warszawa: Wolters Kluwer.
- Pazdan, M. (2012). Dobra osobiste i ich ochrona. W: M. Safjan (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom I. Prawo cywilne — część ogólna*, Warszawa: C.H. Beck.
- Radecki, W. (1976). Cywilnoprawna ochrona środowiska. *Problemy Praworządności*, (11–12), 37 i n.
- Radecki, W. (1986). Ochrona środowiska naturalnego a ochrona dóbr osobistych. W: J. St. Piątkowski (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona w polskim prawie cywilnym. Zagadnienia wybrane*, Wrocław: Ossolineum.
- Radwański, Z., Olejniczak, A. (2015). *Prawo cywilne — część ogólna*, Warszawa: C.H. Beck.
- Rakoczy, B. (2006). *Ograniczenie praw i wolności jednostki ze względu na ochronę środowiska w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Toruń: TNOiK.
- Rakoczy, B. (2007). Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego a prawo do ochrony środowiska naturalnego — glosa do wyroku ETPCz 55723/00. *Monitor Prawniczy*, (22), 1272.
- Redelbach, A. (2001). *Natura praw człowieka. Strasburskie standardy ich ochrony*. Toruń: TNOiK.
- Skoczyński, J. J. (1980). Ochrona środowiska według przepisów o dobrach osobistych. *Nowe Prawo*, (7–8), 38 i n.
- Sobolewski, P. (2020). Komentarz do art. 23. W: K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa: C.H. Beck.
- Trzewik, J. (2017). Człowiek na tle społeczno-gospodarczych uwarunkowań ochrony środowiska. *Studia Ecologiae et Bioethicae*, (2), 63–73.
- Trzewik, J. (2015). Essential barriers in formulating the subjective right of an individual to the environment. *Przegląd Prawa Ochrony Środowiska*, (2), 55–73.
- Trzewik, J. (2014). Koncepcja teoretyczna prawa do środowiska w ujęciu publicznoprawnym. W: J. Sługocki (red.), *Dziesięć lat polskich doświadczeń w Unii Europejskiej. Problemy administracyjnoprawne*. Wrocław: Presscom.
- Trzewik, J. (2016). *Publiczne prawa podmiotowe jednostki w systemie prawa ochrony środowiska*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Wereśniak-Masri, I. (2018). Prawo do czystego środowiska jako dobro osobiste. *Monitor Prawniczy*, (17), 944.
- Wolter, A. Ignatowicz, J. Stefaniuk, K. (2017). *Prawo cywilne — część ogólna*. Warszawa: Wolters Kluwer.

Akty prawne/Legal acts

- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284).
- Dyrektywa 2008/50/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 21.05.2008 r. w sprawie jakości powietrza i czystszego powietrza dla Europy (Dz.Ur. UE L 152, s. 1).
- Ustawa z 23.04.1964 r. — Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740 ze zm.).
- Ustawa z 17.11.1964 r. — Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1575 ze zm.).
- Ustawa z 27.04.2001 r. — Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1219).
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z 24.08.2012 r. w sprawie poziomów niektórych substancji w powietrzu (Dz.U. z 2012 r., poz. 1031 ze zm.).

Orzecznictwo/Judgments

- Postanowienie SN z 20.07.1984 r., II CR 5/84, Lex nr 8606.
- Uchwała SN (7) z 16.07.1993 r., I PZP 28/03, Lex nr 3943.
- Uchwała SN (7) z 18.10.2011 r., III CZP 25/11, Lex nr 960463.
- Uchwała SN (7) z 27.03.2018 r., III CZP 36/17, Lex nr 2521621.
- Uchwała SN z 19.11.2010 r., III CZP 79/10, Lex nr 612168.
- Wyrok SN z 16.1.1976 r., II CR 692/75, Lex nr 1998.
- Wyrok SN z 10.06.1977 r., II CR 187/77, Lex nr 7947.
- Wyrok SN z 20.07.1984 r., II CR 619/70, Lex nr 1252.
- Wyrok SN z 23.02.2001 r., II CKN 394/00, Lex nr 52630.
- Wyrok SN z 6.04.2004 r., I CK 484/03, Lex nr 132396.
- Wyrok SN z 14.12.2010 r., I PK 95/10, Lex nr 1120323.
- Wyrok SN z 7.12.2011 r., III CZP 79/10, Lex nr 111272.
- Wyrok SN z 7.07.2017 r., V CSK 609/16, Lex nr 2332331.
- Wyrok SN z 13.12.2018 r., I CSK 690/17, Lex nr 2591586.
- Wyrok SA w Katowicach z 23.01.2014 r., V ACa 649/13, Lex nr 1439040.
- Wyrok SA w Warszawie z 10.06.2014 r., VI ACa 1446/13, Lex nr 1540954.
- Wyrok SR w Rybniku z 30.05.2018 r., II C 1259/15, Lex nr 2579727.
- Wyrok SR dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z 24.01.2019 r., VI C 1043/18, Lex nr 2817690.
- Wyrok SR dla miasta stołecznego w Warszawie z 1.10.2019 r., II C 661/19, Lex nr 2817676.

Inne źródła/Other sources

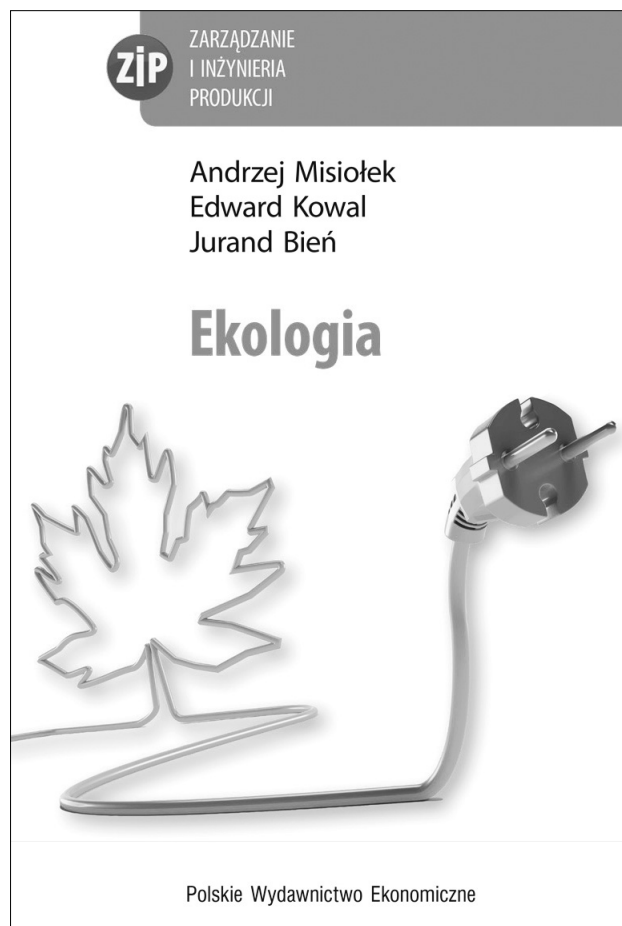
- Pismo procesowe RPO z 30.11.2018 r., V. 7200.17.2018. ŁK, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/pismo%20procesowe%20RPO%20ws%20smogu%20w%20Rybniku%2C%2030.11.2018.pdf> (10.02.2021).

Dr Jacek Trzewik

Doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Podstaw Prawa Cywilnego i Prawa Prywatnego Międzynarodowego na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL. Autor i współautor publikacji naukowych z zakresu prawa cywilnego i prawa ochrony środowiska.

Dr Jacek Trzewik

Ph.D., Assistant Professor at the Department of Basics Civil Law and Private International Law at the Faculty of Law, Canon Law and Administration of the John Paul II Catholic University of Lublin. The author and co-author of scientific publications in the field of civil law and environmental protection law.

PWE poleca

Intensywny rozwój cywilizacji powoduje, że współczesne społeczeństwa nie tylko wpływają na środowisko, ale także mają zdolność jego przekształcania w sposób zarówno pozytywny, jak i negatywny. Wszelkie działania, które są korzystne dla środowiska naturalnego, określa się, w potocznym języku, jako działania ekologiczne. W książce przedstawiono narzędzia prawne związane z ochroną środowiska i ekologią, cele i zadania, a także instrumenty polityki ekologicznej państwa.

W celu właściwego zobrazowania problemów środowiska w podręczniku zostały wyjaśnione podstawowe pojęcia z zakresu chemii środowiska i ekologii. Szczególnie istotne wydają się omówienie zagadnień dotyczących zagrożeń środowiska oraz współczesne propozycje świata nauki i techniki na ich zmniejszenie. W rozdziale dotyczącym zagrożeń przedstawiono podstawowe pojęcia i definicje. Ukazane zostały również zagadnienia dotyczące zanieczyszczenia środowiska przez źródła zarówno naturalne, jak i antropogeniczne, a także obszary zagrożeń ekologicznych. W dalszej części zaprezentowano wybrane propozycje zmniejszenia tych zagrożeń, a wśród nich np. zasady „zielonej chemii”. Trzeba wyraźnie zaznaczyć, że wszelkie działania dotyczące ochrony środowiska i eliminacji jego

zagrożeń to procesy długotrwałe, wymagające współpracy wielu podmiotów, stanowiące jedno z najistotniejszych zadań naszych czasów, ponieważ to od nich zależy jakość życia współczesnych i przyszłych pokoleń. Działania proekologiczne to nie tylko sformalizowana polityka krajowa i unijna, ale także określone działania edukacyjne. Dlatego w książce został poruszony również temat edukacji ekologicznej. Ukazano także bariery edukacyjne, a więc główne trudności w przekazywaniu wiedzy ekologicznej, do których należą powszechny brak podstawowej wiedzy ogólnoprzyrodniczej i nieznajomość funkcjonowania struktur przyrodniczych oraz konsumpcyjne nastawienie do tworców i zasobów przyrody. Znaczącą rolę w edukacji na rzecz ochrony przyrody i środowiska człowieka odgrywają instytucje państwowe i organizacje społeczne, wspierające i propagujące idee oraz postawy proekologiczne. Celem książki jest przekazanie studentom niezbędnej wiedzy oraz wskazanie na potrzeby działań ekologicznych i wdrażania zasad zrównoważonego i trwałego rozwoju we wszystkich aspektach działalności człowieka. Treści zostały przedstawione w sposób typowy dla publikacji podręcznikowych, a więc od informacji podstawowych po bardziej ogólne i skomplikowane. Natomiast pytania kontrolne umieszczone na końcu każdego rozdziału dają możliwość samodzielnego sprawdzenia wiedzy.

Księgarnia internetowa: www.pwe.com.pl